

(1) דברים יב' כא' – וזבחתי מבקרך ומצאנך.

(2) ספר חינוך תנא' – שכל מי שירצה לאכול בשר בהמה חיה או עוף, שישחוט אותם כראוי ולא יהיה היתר אלא בזביחה וכו'.

(3) רמב"ם הל' שחיטה א' א' – מצות עשה שישחוט מי שירצה לאכול בשר בהמה חיה ועוף, ואחר כך יאכל, שנאמר וזבחתי מבקרך ומצאנך וכו'.

(4) רמב"ן השגות סה"מ (סד"ה ובתשובה השנית) – דומה למצות השחיטה שתקנו בה נמי (פס' זו) וצונו על השחיטה...ואלו וכיוצא בהן לאו הבא מכלל עשה ועיקרן הוא הלאו...אבל שהן מכח שב ואל תעשה ואין בשביתתן מצוה או בעשייתן אינן באות לו בחשבון אלא אם נאמרו בלאו, הלאו שבהן ימנה בלאוין והוא לא מנה שחיטה.

(5) מנחת חינוך (שם) – והריצב"א בשבועות כ"ד ע"א תוס' ד"ה האוכל, סוברים דאינו עשה אלא תיקון הלאו.

(6) זיתי אשר (פ' ראה מצות שחיטה) – ויוצא שלדעת הרמב"ם והרמב"ן באמת יש כאן שני תהליכים בשחיטה. א' מצות השחיטה ככל מצוות התורה (בין אם היא מצות עשה ובין אם היא לאו), וב' חלות ההיתר הנובעת מקיום המצוה. נמצא ששחיטה היא גם מצוה וגם מתיר. אכן לדעת הריצב"א אין כאן אלא מתיר בעלמא, וכמו הסרת תולעים שאין בה מצוה, אלא היא רק מתירה את אכילת הדבר והה"ה.

(7) ארץ צבי (שו"ת סי' ה') – והלכה קיי"ל דמצ"ב דמצוות צריכות כוונה כמ"ש המנ"א סי' ס' ואלו לענין מתיר קיי"ל דלא צריך כוונה דשחיטה אי"צ כוונה וכו'.

(8) ארץ הצבי (שם) – ובזה י"ל במה שנתקשיתי בהא דמושך ערלתו אין לו חלק לעוה"ב. וקשה, הא מושך אוכל בתרומה, ומבואר בירושלמי פ' הערל אפי' מושך בידים ג"כ אוכל בתרומה דלאו ערל, הוא וא"כ מה קעביר. ולהנ"ל דאע"ג דלאו ערל הוא לענין תרומה דנשאר חלק המתיר, מ"מ קיום מצוה ליכא.

(9) שו"ע (יו"ד קצח' מח') – נדה שטבלה בלא כוונה כגון שנפלה לתוך המים או שירדה להקר הרי זו מותרת לבעלה: ויש מחמירין ומצרכינן אותה טבילה אחרת ויש להחמיר לכתחלה.

(10) הליכות שלמה (מועדים תשרי–ניסן פ"ד הערה לב') – האריך רבנו דאף שבלא כוונת מצוה אין כאן סרך קיום מצוה כלל, מ"מ עצם המעשה קיים...ובגליון כת"י הוכיח בן רבנו בשם בנו הג"ר שמואל [וצ"ל] (שליט"א) מהא דמצינו לענין מצות תשובה...דאף להסוברים שוידוי מעכב בה, מ"מ השב נהפך לצדיק גמור גם בלי וידוי כדאשכחן במקדש את האשה ע"מ שאני צדיק גמור אפי' הוא רשע גמור מקודשת דאמרינן שמא הרהר תשובה בלבו (קדושין מ"ט ע"ב), אלמא דיכול להתחלק שאע"פ שלא קיים המצוה סו"ס שב אל ד' מחטאיו ומיקרי צדיק עי"ז.

(11) מנחת אשר (עקב טו' אות ב') – הנה יש לעיין ביסוד סברא זו [שאסור לאדם ליהנות מעולם הזה בלא ברכה], האם ברכה"נ מצוה הן בקום ועשה או שמא לא גדר מצוה יש כאן אלא גדר איסור...דפירש [רש"י] "כאילו גזול את הקב"ה את ברכתו", ובמהרש"א שם פירש דהוי כאילו גזול את עצם החפצא של ההנאה וכו'.

בענין מצוה ומתיר

(א) איתא בפרשה (דברים יב, כא) "וזבחת מבקרך ומצאנך". והוא המקור לשחיטה מן התורה. וע' בספר החינוך (מצוה תנא) שאין זה רק מקור לדין שחיטה, אלא נמנה כמצות עשה, וז"ל "שכל מי שירצה לאכול בשר בהמה חיה או עוף, שישחוט אותם כראוי ולא יהיה היתר אלא בזביחה וכו'". וכן היא שיטת הרמב"ם (הל' שחיטה א, א) וז"ל "מצות עשה שישחוט מי שירצה לאכול בשר בהמה חיה ועוף, ואחר כך יאכל, שנאמר 'וזבחת מבקרך ומצאנך' וכו'".

אכן עיין ברמב"ן (השנות לסהמ"צ, שורש א, ד"ה ובתשובה השנית) שדן בשיטת הבה"ג, שרק הביא שחיטה במנין הלאוין ולא במנין מצוות העשה. וביאר שיטתו שאינה שחיטה הוי מצוה, אלא שהיא מוגדרת כ"לאו הבא מכלל עשה", ולכן באמת נמנית בכלל הלאוין, וז"ל "דומה למצות השחיטה שתקנו בה נמיו... וצונו על השחיטה... ואלו וכיוצא בהן לאו הבא מכלל עשה ועיקרן הוא הלאו... אבל שהן מכח שב ואל תעשה ואין בשביתתן מצוה או בעשייתן אינן באות לו בחשבון אלא אם נאמר בלאו, הלאו שבהן ימנה בלאוין". ויוצא שבין לשיטת הרמב"ם ובין לשיטת הרמב"ן, שחיטה הוי מצוה, אלא שנחלקו אם היא מצות עשה או לאו הבא מכלל עשה.

אכן ע' במנחת חינוך (שם) שהביא את שיטת הריצב"א, שאינה מצות עשה וגם אינה מצות לא תעשה, אלא תיקון ללאו בעלמא, וכמו בדיקת שעטנז או הסרת תולעים מן האוכל, שאינן מצוה בפני עצמן אלא פעולה הנצרכת כדי שלא לעבור על הלאו, וז"ל "והריצב"א בשבועות כ"ד ע"א תוס' ד"ה האוכל סובר דאינו עשה אלא תיקון הלאו".

(ב) ויוצא שלדעת הרמב"ם והרמב"ן יש כאן שני דינים בשחיטה. א' מצות השחיטה ככל מצוות התורה, בין אם היא מצות עשה ובין אם היא לאו הבא מכלל עשה. ב' חלות ההיתר הנובעת מקיום המצוה. נמצא ששחיטה היא גם מצוה וגם מתיר. אכן לדעת הריצב"א אין כאן אלא מתיר בעלמא, וכמו הסרת תולעים, שאין בה מצוה כלל אלא היא רק מתירה את אכילת הדבר, והוא הדין בשחיטה.

(ג) ויש לעיין לשיטת הרמב"ם והרמב"ן, שיש בשחיטה דין מצוה ודין מתיר, אם שני הדינים ניתנים להפרדה זה מזה. האם אפשר שיחול דין המתיר אף במקום שאין קיום מצוה, או דילמא כל חלות ההיתר נובעת מקיום המצוה, וכל שאין כאן מצוה אין כאן מתיר. וע' באר"ן צבי (שו"ת סי' ה') שהוכיח מדברי הגמ' בחולין (לא). שאין דין המתיר תלוי בקיום המצוה, שהרי אם לא כיון למצות שחיטה, הגם דקיי"ל מצוות צריכות כוונה, מ"מ חלה השחיטה להתיר את הבשר באכילה, וז"ל "והלכה קיי"ל דמצ"כ [דמצוות צריכות כוונה] כמ"ש המג"א סי' ס' ואלו לענין מתיר קיי"ל דלא צריך כוונה דשחיטה אי"צ כוונה וכו'".

(ד) ולפי יסודו ביאר האר"ן צבי (שם) קושיא נוספת. שהקשה סתירה בדינו של מי שמושך ערלתו. שמצד אחד איתא שאין לו חלק לעולם הבא, ומשמע שאין לו קיום מצות מילה כלל. ומאידך גיסא איתא שעדיין יכול לאכול בתרומה, ואין לו דין ערל. והיאך מתיישבים שני הדינים הללו. ותירץ, שאף שמי שמושך ערלתו אין לו קיום מצות מילה, מ"מ חלות ההיתר של המילה עדיין קיימת, ולכן אין לו דין ערל. הרי שגם במילה אפשר שיפרדו דין המצוה ודין המתיר וז"ל "ובזה י"ל במה שנתקשיתי בהא דמושך ערלתו אין לו חלק לעוה"ב. וקשה, הא מושך אוכל בתרומה, ומבואר בירושלמי פ' הערל אפי' מושך בידים ג"כ אוכל בתרומה דלאו ערל, הוא וא"כ מה קעביד. ולהג"ל דאע"ג דלאו ערל הוא לענין תרומה דנשאר חלק המתיר, מ"מ קיום מצוה ליכא".

(ה) אכן מה שהוכחנו משחיטה וממילה שאין דין המתיר תלוי בקיום המצוה, אין הכרח שכן הוא בכל מקום. ויש לעיין אם יש אופנים שבהם חלות ההיתר תלויה בקיום המצוה, וכל שאין כאן קיום מצוה אין כאן גם חלות היתר. ובזה יש לבאר את מחלוקת השו"ע והרמ"א בדין אשה שטבלה בלא כוונה. שלדעת השו"ע חלה עליה טהרת המקוה אף בלא כוונה, והרי זה דומה לשחיטה ומילה, שאין דין המתיר תלוי בקיום המצוה. אכן הרמ"א החמיר והצריך טבילה נוספת, ומשמעות דבריו היא שכל שאין כאן קיום מצוה אין כאן גם חלות ההיתר, וז"ל השו"ע (יו"ד קצח, מח) "גדה שטבלה בלא כוונה, כגון שנפלה לתוך המים או שירדה להקר, הרי זו מותרת לבעלה". והרמ"א כתב "ויש מחמירין ומצריכין אותה טבילה אחרת, ויש להחמיר לכתחלה".

(ו) וכן יש להוכיח יסוד זה אף במקום שאין כאן דין מצוה ודין מתיר, אלא חלות הנובעת מעשיית המצוה. שגם שם אין הכרח שהחלות תהיה תלויה בקיום המצוה. וכן ביאר הגרש"ז אויערבאך לענין מצות התשובה וחלות התשובה, שמי שעשה תשובה בלא וידוי, אף שלדעת הסוברים שוידוי מעכב לא קיים את מצות התשובה, מ"מ חלה עליו הכפרה, שהרי עצם פעולת התשובה קיימת, ובכך בלבד חלה הכפרה. וז"ל בהליכות שלמה (מועדים תשרי-ניסן פ"ד הערה לב) "האריך רבנו דאף שבלא כוונת מצוה אין כאן סרך קיום מצוה כלל, מ"מ עצם המעשה קיים... ובגליון כת"י הוכיח כן רבנו בשם בנו הג"ר שמואל [זצ"ל] (שליט"א) מהא דמצינו לענין מצות תשובה... דאף להסוברים שוידוי מעכב בה, מ"מ השב נהפך לצדיק גמור גם בלי וידוי, כדאשכחן במקדש את האשה ע"מ שאני צדיק גמור, אפי' הוא רשע גמור מקודשת, דאמרינן שמא הרהר תשובה בלבו (קידושין מט ע"ב), אלמא דיכול להתחלק, שאע"פ שלא קיים המצוה, סוף סוף שב אל ד' מחמאיו ומיקרי צדיק עי"ז".

(ז) ויש להרחיב ענין זה מעט יותר. כשם שראינו מחלוקת בין הרמב"ם והרמב"ן ושיטת הריצב"א אם שחיטה היא מצוה או מתיר, כן מצינו מחלוקת דומה בענין ברכה

ראשונה. ע' במנחת אשר (עקב טו' אות ב') שהוכיח שנחלקו בזה רש"י והמהרש"א. שלדעת רש"י ברכה ראשונה היא מצוה, אלא שהאכילה מותרת אף בלא הברכה, ורק מוטלת על האדם חובה לברך קודם אכילתו. ואם אכל בלא ברכה, הפסיד את קיום המצוה, אך לא נפגם עצם היתר האכילה. אכן לדעת המהרש"א, כל זמן שלא בירך, הרי האוכל נחשב כאינו שלו, ורק על ידי הברכה חל ההיתר לאוכלו. נמצא שלשיטתו הברכה אינה רק מצוה, אלא אף מתיר, ובלא הברכה חסר עצם המתיר. וז"ל "הנה יש לעיין ביסוד סברא זו [שאסור לאדם ליהנות מעולם הזה בלא ברכה], האם ברכה"נ מצוה הן בקום ועשה או שמא לא גדר מצוה יש כאן אלא גדר איסור... דפירש [רש"י] 'כאילו גוזל את הקב"ה את ברכתו', ובמהרש"א שם פירש דהוי כאילו גוזל את עצם החפצא של ההנאה וכו'".

(ח) ויוצא שבכל מקום שיש לדון בגדרי מצוה ומתיר, יש לעיין אם לפנינו דין מצוה, דין מתיר, או שניהם כאחד. ואף כשיש כאן שני דינים, יש לברר אם חלות המתיר נובעת מעשיית הפעולה לבד, או שמא דווקא מהמעשה המצוה, וכל שאין כאן מעשה מצוה אין כאן גם חלות המתיר.